

**ТРАДИЦІЙНІ ЗИМОВІ ІГРИ УКРАЇНЦІВ  
(за матеріалами с. Сербинів Волочиського району  
Хмельницької області)**

*Стаття присвячена регіональним особливостям зимових дитячих ігор українців. Висвітлюється зміст і семантика народної дитячої гри як культурного феномену в процесі соціалізації в с. Сербинів Волочиського району Хмельницької області.*

**Ключові слова:** зимові дитячі ігри, українці, с. Сербинів.

Народні ігри та ігрові елементи громадського та родинного побуту були і залишаються невід'ємною складовою традиційної культури українського народу. Ігри належать до таких сфер традиційно-побутової культури, в яких відображаються світоглядні уявлення, вміщується духовний світ та обрядово-міфологічні культи їх носіїв. Етнографія має багаті традиції у вивченні гри як необхідної форми суспільної поведінки, проте питання про її суть досі залишається дискусійним. Недостатність вивчення ігор обумовлена тим, що культурні явища, уявлялись як нерозривне ціле, і ігрова складова народної культури не була об'єктом вивчення, що нині надає актуальності.

У даному регіоні питання традиційної народної гри зимового календарного циклу не досліджувалось. Тому основною метою даної статті є не лише загальний огляд та характеристика цих ігор, а й визначення особливостей для даної місцевості.

Для початку потрібно визначити, що таке гра, а що забава. Існує багато наукових дискусій з цього приводу. В даній статті гра буде розглядатись як діяльність з розважальною та іноді повчальною метою. Бачимо, що в першу чергу, повчальність відрізняє гру від забави. Проте є також інші характеристики:

- відокремленість - гра обмежена певним місцем і часом;
- непевність - перебіг гри відкритий, а кінець наперед невизначений;
- правила - перебіг гри визначають правила;
- фіктивність - під час гри людина живе у фіктивній реальності.

Не менш важливою особливістю ігор є те, що вони зазвичай приносять користь, якщо не в продукуванні певних благ, то в розвитку необхідних якостей у самого гравця, наприклад, влучності, сили, спритності, сміливості та ін.

Тепер перейдемо безпосередньо до аналізу ігор. Почнемо з тих ігор, які грали діти з 5-7 років. Це – катання на санях.

Як зазначає Клак М.Л., на той час уже були сані заводського виробництва. Але це лише у дітей із заможних сімей, а інші брали для потіхи сані їздового:

«Гвечір в колгоспі повипрягали коні, а ми (чоловік вісім-десять) брали ті сані в їздового і каталися. Один буцім-то за дишля тримається і щось там керує. Три рази з'їхали і всьо. Бо вони тяжкі, що їх не годен витаскати» [1].

Мабуть, сам їздовий здогадувався, де його сані, але не надавав цьому значення або просто дозволяв дітям потішитись зимою. Проте не завжди все проходило гладко.

«Один раз були сані там і лишили. І їздовий на другий день йде туди і запрягає там коня і лає» [2].

Бачимо на цьому прикладі, що до виховання дітей того часу долучалися і по сторонні люди. Тому на даному етапі етнопедагогічний процес набував більш широкого суспільного втручання.

Коли діти трошки підросли (10 років), взимку вони вже ліпили снігові баби. Хоча не виключається й той факт, що навички цього процесу вони наспрацювали в більш ранньому віці. До речі, для даного виду зимової колективної забави, як і для деяких інших необхідні певні погодні умови, в даному випадку - відлига. Погода при температурі плюс, щоб чіплявся сніг. Снігова баба створювалась з кількох куль снігу різної форми. Кожна куля відповідала частині тіла: голова, живіт, ноги, руки.

Форма рук мала вигляд подовгастих куль, бо «там ше тре встро-мити мітлу (держака і пару гілячок). Зверха: старе, побите відро. Шоб очі зробити тре шукати болота або сажі. На ніс моркву. А рот тре намалювати сажою або болотом». В цих «шатах» вгадується містичний характер. Наприклад, ніс у вигляді морквини прикріплювали, щоб умиловити духів, що посиляють урожай та родючість. Перевернуте відро на голові символізувало достаток у домі. Ця забава є яскравим прикладом того, як народні вірування проявляються у традиційних іграх та забавах.

Під час етнологічних розвідок респондентами була згадана традиційна зимова гра-забава українців – «Ришуля».

«Першим делом треба найти колесо, а колесо можна було взяти тіки но з воза. Щоб колесо крутилося треба засадити ось залізну в став.

А ось щоб відповідала товщині отвору в колесі, щоб воно не сильно болталося. Потом до того колеса дві палки двохметрові, щоб можна було крутити, а п'ятиметрова чи шестиметрова палка прикручувалася, щоб прив'язати сані, або на коньках. Цікаво, щоб не втрималися» [3].

Гра Ришуля згадується й іншими дослідниками під назвою «Жорно» (крутилка, крутьолка) [4, с. 144].

В ополонку на ставку опускали дерев'яний стовпчик, і, коли він обмерзав, на нього настромлювали старе колесо від воза. До спиць колеса прив'язували довгу жердину, на кінець якої прикріплювали санчата. Одні учасники гри обертали колесо, а інші каталися на санчатах по 2-3 особи, що бігали по колу з великою швидкістю.

За даними описами бачимо, що створення самого механізму могло відрізнятися залежно від того, які матеріали були у наявності. Цікаво також і те, що дану гру можна розглядати і як забаву. Все залежало від того, чи домовляються попередньо ті, хто крутять і ті, кого крутять. Є також відомості про те, що дана гра ставала загальносільською розвагою і всі охочі могли приєднатись. Тоді лише вибирали тих, хто вмів добре крутити.

Одні крутять, другі їдуть, треті чекають. На крутилку ідуть і старі й малі, й чоловіки й жінки.

Коли ставок покривався товстою кригою (4-5 см.), то можна було кататись на ковзанах і грати в «Хокей». Вік гравців – приблизно 14 років. Правила дізнавались «з других-третіх уст, від старших». Не обов'язково використовували для гри шайбу, могли брати і м'яч тенісний або подібний. Були випадки, коли шайбу спеціально виготовляли з «різini такої суцільної з спеціальної машини, що снопи молоте. Відрізали шмат з ската, бо тая різіна закладалася на скат».

Особливих вимог до гравців не було, наприклад, грали без «коньок (ковзанів) грали і з коньками»;

Ключками служили подібні за формою гілки дерев, знайдені в лісі чи лісосмузі. При цьому вид дерева не мав значення.

Спiрні питання вирішували самостійно, тобто, спеціального гравця типу судді чи арбітра не призначали.

Ворота робили з двох цеглин, складених одна на одну або каміння. Межі самого поля теж були умовними. Ліній не робили.

Вищеописана гра схожа до традиційної старовинної української хлоп'ячої забави – ковінки [5] (у ковінки, пасти свинку, свинка [6], булка). При цьому використовувались спеціальні знаряддя:

Ковінка – палиця із загнутим кінцем, подібний до хокейної клюшки.

Опука (м'яч) виготовляється з кульки вільшини, що росте при корені на стовбурі.

Цур – відповідник воріт у грі - товстий дерев'яний кілок, який всаджують в землю чи сніг або вморозують у лід.

Історію та основи гри наводить А.Терещенко у своїй статті в журналі «Живая старина» (40-ві роки XVIII ст.):

«...Ніхто вже не пригадає нині, коли з'явилися в Україні ця гра. Достеменно відомо, що ще у часи гетьмана Хмельницького у великому пошанівку в українських хлопчаків була гра «ковінки» (у перекладі російською «клюшки»). Влітку грали на лузі, чи просто на вигоні, де випасали худобу; взимку - на вулиці. У дернину чи сніг всаджували товстий кілок, озброювались кривими палицями-ковінками й до смерку ганяли опуку-невеличку дерев'яну цурку...»

Про існування гри ще у княжі часи свідчать дані археологічних розкопок у Звенигороді, під час яких серед дитячих іграшок були знайдені кулі для гри у «свинку» [7, с. 104].

Завдання гри – торкнутися опукою цура, або ж, в інших варіантах гри – закотити до ямки, чи загиляти за обрій – протилежну лінію поля суперника.

Грають у ковінки дві команди, із однаковим числом кравців у кожній. Кількість гравців у команді - за домовленістю, від двох до десяти, на майданчику завдовжки не менш як 20 м та завширшки 5-7 м (на твердому покритті грати потрібно в захисному спорядженні) [8, с. 62-64].

У ковінках воріт немає. Замість них використовується цур – всаджений чи вморозжений товстий кілок, неподалік від найдальшого краю майданчика. Завдання гравців – влучити в цура опукою.

За жеребом одна з команд починає гнати опуку до цура, а інша, довільно розпорошившись по майданчику, обороняє підступи до нього.

Задача команді оборонців - завадити команді нападників поцілити в ціль. Варто лиш нападнику торкнутися опукою цура - гра припиняється, атакуюча команда отримує очко й лаштується вже в обороні.

У ковінках немає бортів, тому коли опука виходить за межі майданчика, суддя зупиняє гру і вводить її з місця порушення.

«З 14 років на лижах їздили, трампліни робили. Лопатами робили. На горбку робили лижню (в'їжджений сніг, щоб колії були), тоді там, де трохи нижче, на самому низу гірки насипали сніг, трамбували сніг лопатами чи ногами. Робили форму трампліна різною висотою, залежно від довжини гірки, щоб був розгін (до 35-40 см). Так скакали, що аж лижі ламали». Аналізуючи даний вид діяльності, можна сказати, що за вищевизначеними принципами він нагадує більше забаву, ніж гру.

В цьому віці діти грали у «Фортецю» [9]. Спочатку будували стіну, висотою в ріст. За нею мало поміститись приблизно 5-6 хлопців. Напроти на відстані 20 метрів інша команда будувала стіну, яку умовно й називали «фортеця». Потім заготовляли багато снігових кульок – вони слугували зброєю для наступу. За домовленістю одна із команд починає «наступ». Якщо закінчувались сімжки, хлопці могли переходити у рукопашний бій. Перемагала та команда, яка захоплювала «фортецю».

Отже, опрацювавши відповідну літературу та свідчення респондентів, можна зробити певні висновки. Згадані ігри та забави зимового календарного циклу відносяться до традиційних українських, звичайно вони могли дещо змінитись, що було показано на прикладі «Ришулі». Особливими характеристиками для ігор та забав досліджуваного регіону є діалектні назви та певні ігрові елементи. Тому можемо класифікувати два види дитячої діяльності. Таким чином до забав віднесемо катання на санях, лижах, ліплення снігової баби, «Ришуля», а до ігор - «Хокей», «Фортецю», які за своїм змістом були доступні та сприяли розширенню уявлень дитини про оточуючий світ, удосконалювали усі психічні процеси, стимулювали розвиток рухових якостей та формування різноманітних рухових дій.

### Джерела та література

1. Записано зі слів Клака Миколи Лук'яновича, 1946 р. н.
2. Записано зі слів Коваль Анастасії Миколаївни, 1950 р. н.
3. Записано зі слів Клака Миколи Лук'яновича, 1946 р. н.
4. М.Г. [Грушевський Марко] Дитячі забавки та ігри усякі // КС. – Т.86. – Іюнь-август. – К., 1904. – С. 144-146.

5. Ковінька // Грінченко Б. Словарь української мови. – К., 1907-1909. – С. 1084.
6. Свинка // Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 9. – С. 71.
7. Журнал «Жовтень», № 7, 1987.
8. Игры народов СССР. Ковиньки // Юный техник. – 1987, №2. – С. 62-64.
9. Записано зі слів Голишева Анатолія Антоновича, 1947 р. н.

**Яцуник В. Традиционные зимние игры украинцев (по материалам с. Сербинов, Волочиского района, Хмельницкой области)**

Статья посвящена региональным особенностям зимних детских игр украинцев. Освещается содержание и семантика народной детской игры как культурного феномена в процессе социализации на узко локальном уровне: в с. Сербинов, Волочиского района, Хмельницкой области. Определяется сущность игры как учебного процесса.

*Ключевые слова: зимние детские игры, украинцы, с. Сербинов.*

**Yatsunyk V. Traditional winter games in the village Serbinov Volochysk district of Khmelnyts'ka region**

The article is devoted to the regional features of winter child's games of Ukrainians. The question is in the context and semantics of folk child's game in the quality of cultural phenomenon in a socialization process at narrow-local level: village Serbynov Volochysk district Khmelnyts'ka region. Essence of game is determined as an educational process.

*Keywords: winter children's games, Ukrainians, village Serbynov.*